

Ганна Рук,
учениця 11 класу,
Український гуманітарний ліцей
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

**ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК НЕНАСИЛЬНИЦЬКОЇ ПОВЕДІНКИ
ЗАСОБАМИ КОЛІРНОЇ ДІАГНОСТИКИ:
СПЕЦИФІКА СУБ'ЄКТИВНИХ СТАВЛЕНЬ СТАРШОКЛАСНИКІВ**

У статті аналізуються результати емпіричного дослідження особливостей та динаміки ставлень ліцеїстів до різних аспектів дійсності (до самих себе, до інших людей та до різних видів діяльності) у контексті гуманістичної парадигми.

Hanna Ruk

**DEVELOPMENT OF THE SKILLS OF NON-VIOLENT BEHAVIOUR
BY MEANS OF COLOR DIAGNOSIS:
PARTICULARITIES OF THE SUBJECTIVE ATTITUDES OF HIGH SCHOOL STUDENTS**

This article analyzes the results of empirical studies of characteristics and dynamics of the attitudes of high school students to different aspects of reality (to themselves, to other people and to various activities) in the context of humanistic paradigm.

У сучасній Україні в царині національного життя спостерігається значна поляризація поглядів і ціннісних орієнтацій населення, що може призвести до спотвореної психічної реальності. Водночас проголошені тези про цінність людини, неповторність та індивідуальність особистості, право на особистісне визначення залишаються декларацією, оскільки фундаментальні загальнолюдські цінності усуваються на периферію життєдіяльності та самоздійснення підростаючого покоління. Внаслідок цього маніфестована значимість людини і сама людина перетворюються в засіб досягнення сумнівних, часто прихованих цілей, ворожих їй та іншим людям.

Однією з причин вияву такої тенденції, на нашу думку, є недостатнє наукове розроблення проблеми ставлень як структурного компонента особистості, оскільки сутність особистості визначається її суб'єктивним (авторським) ставленням до навколишнього світу, суспільного буття, до інших людей і до себе.

Вивчення особистості в її ставленнях здійснювалось у роботах О. Лазурського, Б. Ломова, В. Мясіщева, К. Платонова, Б. Братуся, Л. Кулікова, Д. Леонтьєва, Г. Олпорта, Д. Креча і Р. Крачфілда, Г. Фьюзона та інших учених. Засновником психологічного вчення про ставлення людини є О. Лазурський. Теорія ставлень В. Мясіщева є унікальною концепцією особистості, що містить у своїй структурі разом із психічними процесами, властивостями і станами, ставлення людини. Причому ставлення як структуроутворюючий вид психічних явищ, визначають активність особистості, її ставлення до навколишнього світу, суспільного буття, до інших людей і до себе. Експериментально доведено регулюючу роль ставлень людини в її поведінці, їхній вплив на формування внутрішнього світу та протікання психічних процесів індивіда.

Проте змістове дослідження ставлень зростаючої особистості не знайшло належного місця в експериментальній психології. Актуальним завданням залишається пошук адекватних методів діагностики реальних ставлень неповнолітніх до дійсності. На нашу думку, засоби колірної діагностики, а саме – «Колірний тест ставлень» О. Еткінда та його модифікація «Методика колірних метафор» І. Соломіна, дасть можливість краще зрозуміти прояви індивідуально-психологічних ставлень юнацтва до світу, інших і до себе у контексті гуманістичної парадигми. Вищесказане зумовило *мету* цієї статті – вивчити особливості динаміки структури ставлень ліцеїстів засобами колірної діагностики з метою профілактики агресії та жорстокого поводження в соціумі.

Емпіричне дослідження проводилося на базі Українського гуманітарного ліцею Київського національного університету імені Тараса Шевченка. До вибірки ввійшли учні одного курсу віком 15–17 років. Загальний обсяг вибірки – 25 осіб. Діагностичне обстеження проводилося протягом 2012–2013 рр. двічі (жовтень–листопад 2012 року та листопад–грудень 2013 року), що дало змогу виявити динаміку суб'єктивних ставлень старшокласників (10–11 клас).

Використана методика колірних метафор була адаптована до вибірки старшокласників: зменшена кількість оцінюваних понять та, окрім ключових понять, відібрані поняття, які відповідають основним видам діяльності, потребам, життєвим цінностям і емоційним переживанням учнів. Таким чином, був складений список із 35 понять, який респонденти позначали певними кольорами за допомогою типової форми бланка.

Аналіз результатів дослідження ґрунтується на двох принципах. По-перше, поняття, позначені привабливим кольором, характеризуються позитивним до них ставленням респондентів, тобто мають для них ціннісну значущість. І навпаки, поняття, позначені неприємним кольором, характеризуються негативним

суб'єктивним ставленням (це те, чого досліджувані уникають). По-друге, кілька слів, позначених опитуваними одним і тим самим кольором, характеризуються подібністю емоційного ставлення до них, оскільки в їх свідомості виникає певний зв'язок зв'язок, асоціація. Це вказує на види потреб, їх зв'язок із діяльністю та емоційними переживаннями.

Показником ступеня подібності між поняттями був відсоток членів групи, які позначили ці поняття однаковим кольором. У процесі подальшого аналізу поняття вважались подібними, якщо не менше як 1/3 досліджуваних у групі позначили їх одним кольором. Таким чином, були отримані таблиці подібності понять у вибірці досліджуваних 10 (2 курс) і 11 (3 курс) класу окремо.

Розглянемо систему ставлень ліцеїстів до різних аспектів дійсності: до самих себе, до інших людей і до світу.

У структурі ставлень одними з найбільш значущих є ставлення до свого майбутнього, до себе та до різних видів діяльності. Ставлення до майбутнього характеризується очікуваннями, надіями, намірами, планами, уявленнями людини про те, що з нею може відбутися, що вона буде робити.

Уявлення про минуле та ставлення до нього характеризує спогади людини. Виявлено, що десятикласники позначили поняття «Моє майбутнє» різними кольорами: жовтим (28%), фіолетовим (24%), зеленим (16%); «Моє теперішнє» – жовтим (24%), зеленим (20%), червоним (16%), а «Моє минуле» – червоним (24%), фіолетовим (20%) та синім (20%). Як бачимо, хоча у виборах дружоккурсників переважає жовтий колір, суб'єктивні ставлення до майбутнього, теперішнього й минулого, є досить диференційованими.

Наступного року (2013 р.) учні виокремили поняття «Моє минуле» сірим кольором (40%), яке асоціюється зі шкалами «Мої обов'язки», «Самотність» і «Конфлікти». Можна дійти висновку, що суб'єктивні ставлення до минулого є негативними, тобто закінчення школи у спогадах респондентів-випускників залишили неприємні враження і відчуття самотності.

Ставлення до себе визначає, ким себе вважає учень, з ким він себе ідентифікує, до якої категорії людей себе відносить, на кого хоче бути схожим, якою мірою задоволений собою. Навчаючись на другому курсі, учні позначили поняття «Який я насправді» та «Яким я хочу бути» різними кольорами, що свідчить про диференційоване ставлення до них. Учні третього курсу при позначенні понять «Який я насправді» та «Яким я хочу бути» використали переважно зелений колір, 32% та 44% опитаних відповідно. Ці поняття характеризують реальне та ідеальне «Я», відображають рівень самооцінки. Ідентичність цих термінів, тобто позначення їх одним і тим же кольором, свідчить про максимально високу самооцінку старшокласників, повне задоволення собою. Позначення шкал «Який я насправді» і «Мої одногрупники» такими ж кольорами, як шкал «Цікаве заняття», «Моє захоплення» свідчить про позитивне ставлення до себе і до своїх однолітків, що вказує на подібність емоційного ставлення та ідентифікацію з ними.

Ставлення до різних видів діяльності характеризує наявність, силу та зміст спонукань до відповідних видів діяльності, а також зміст переживань, що виникають у зв'язку з ними. Учні 2 курсу позначили поняття «Відпочинок», «Творчість» і «Моє захоплення» жовтим кольором. Це свідчить про те, що відпочинок сприймається як захоплення, а творчість – як засіб відпочинку. У 2012 році учні позначили поняття «Моє навчання» різними кольорами: зеленим (24%), червоним (20%) та жовтим (20%). Ставлення до навчання для них пов'язане з потребою в незалежності, вищості та успіху. Навчальна діяльність характеризується прагненням до визнання та досягнень, оптимізмом, наполегливістю та ініціативою. Поняття може асоціюватися зі спілкуванням, друзями, творчістю, успіхом. Наступного року учні позначили це поняття сірим (24%), зеленим (16%) та жовтим (16%) кольорами, що означає зміну їхніх суб'єктивних ставлень. Навчання характеризується обов'язками, відчуженням, цілеспрямованістю, надією, прагненням до нових перспектив. Тобто, навчальна діяльність сприймається учнями третього курсу диференційовано, адже може асоціюватися як із самотністю, конфліктами та обов'язками, так і з радістю, успіхом, друзями, цікавим заняттям чи захопленням.

Поняття «Невдача» і «Страх» у респондентів дослідження впродовж обох років позначалися чорним кольором. Ці негативні переживання викликають неприйняття і протест, проте не пов'язані з іншими поняттями. Сірим кольором учні позначають поняття «Самотність», «Неприємності», «Конфлікти», що свідчить про їхнє прагнення уникнути або приховати від інших негативні переживання. Учні також віднесли до цієї групи поняття «Моя колишня школа», яка, очевидно, викликає неприємні спогади.

Відстань між поняттями «Який я насправді» та «Яким я хочу бути», що характеризують реальне та ідеальне «Я», відображає рівень самооцінки. У 2012 році для учнів 2 курсу характерною була більша привабливість реального «Я» (рейтингова оцінка – 2,12), у порівнянні з ідеальним «Я» (рейтингова оцінка – 2,56). Це свідчить про впевненість у собі, самоповагу, високу задоволеність учнів своєю особистістю та відсутність потреби в подальшому особистісному зростанні й самовдосконаленні. Ця особливість часто супроводжує процес зміни суб'єктивного ставлення до себе в певний часовий відрізок і носить, як правило, тимчасовий характер. Наступного ж року учні оцінили ідеальне «Я» дещо вище (рейтингова оцінка – 2,16),

аніж реальне «Я» (рейтингова оцінка – 2,32), що свідчить про помірну задоволеність своєю особистістю, прагнення до самовдосконалення без хворобливих переживань з приводу своїх недоліків. Можна дійти висновку, що прагнення старшокласників до високої самооцінки є непостійним суб'єктивним відчуттям, зумовленим віковою потребою юнацтва у пошуку смислу життя та побудові власного Я-образу.

Отже, емпіричне дослідження динаміки ставлень ліцеїстів до різних аспектів дійсності до інших та до себе, засобами колірної діагностики виявило специфіку їхніх суб'єктивних ставлень (протягом 2–3 курсів навчання). Для учнів 2 курсу характерною є більша привабливість реального «Я», у порівнянні з ідеальним «я», що свідчить про високу задоволеність учнів своєю особистістю та тимчасову відсутність потреби в подальшому особистісному рості й самовдосконаленні. Специфіка структури ставлень учнів 3 курсу пов'язана, передусім, з проблемами в навчанні, що відповідає процесу підготовки до вступу у ВНЗ та свідчить про помірну задоволеність своєю особистістю, прагнення до самовдосконалення без хворобливих переживань з приводу своїх недоліків. Підтверджені наукові дані про те, що у структурі суб'єктивних ставлень юнацтва найбільш значущими є ставлення до свого майбутнього, до себе та до різних видів діяльності.

Використана методика колірних метафор, адаптована до вибірки старшокласників (зменшена кількість оцінюваних понять і відібрані поняття, які відповідають основним видам діяльності, потребам, життєвим цінностям і емоційним переживанням учнів), може бути використана у процесі діагностичної та корекційної роботи шкільного психолога з попередження та подолання агресії та булінгу в навчальному закладі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодалев А. Общая психодиагностика / А. Бодалев, В. Столин. – СПб. : Изд-во «Речь», 2004. – 440 с.
2. Братусь Б. Аномалии личности / Б. Братусь. – М. : Мысль, 1988. – 301 с.
3. Куликов Л. Психология настроения / Л. Куликов. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 1997. – 228 с.
4. Личность. Теории, упражнения, эксперименты / Роберт Фрейдджер, Джеймс Фейдимен ; пер. с англ. – СПб. : Прайм – ЕВРОЗНАК, 2006. – 704 с. (Большая университетская библиотека).
5. Леонтьев А. Деятельность, сознание, личность / А. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1975. – 304 с.
6. Ломов Б. Направленность личности. Субъективные отношения личности / Б. Ломов // Психология личности в трудах отечественных психологов / Сост. и общая редакция Л. Куликова. – СПб. : Питер, 2002. – С. 105 – 110. – (Серия «Хрестоматия по психологии»).
7. Мясичев В. Личность и отношения человека / В. Мясичев // Психология личности в трудах отечественных психологов / Сост. и общая редакция Л. В. Куликова. – СПб. : Питер, 2002. – С. 95 – 105. – (Серия «Хрестоматия по психологии»).
8. Олпорт Г. Личность в психологии / Г. Олпорт. – М., 1998. – С. 103 – 112.

Микола Рук,

магістр,

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ІДЕЯ НЕНАСИЛЛЯ В РЕЛІГІЙНО-ФІЛОСОФСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

У статті здійснено релігійно-філософський аналіз проблеми ненасилля, розкрито основні аспекти розуміння етики ненасилля, показано основу виникнення ненасильницького руху в історії, запропоновано сучасні підходи до формування гуманістичного світогляду особистості.

Mykola Ryk

THE IDEA OF NON-VIOLENCE IN THE RELIGIOUS AND PHILOSOPHIC CONTEXT

The article provides the religious and philosophical analysis of the problem of non-violence, basic aspects of understanding of non-violence, basics of non-violent movement in the history, and modern approaches to the development of humanistic individual world outlook.

У сучасному релігійно-філософському контексті термін «ненасилля» став досить популярним. За короткий час він щільно увійшов у соціально-політичну і релігійно-філософську лексику, його не обходять увагою у психолого-педагогічних диспутах, він все частіше зустрічається в моральних і релігійних сентенціях, висловлених щодо великої низки суспільно-політичних подій. У широкому соціально-історичному контексті це поняття має три аспекти: 1 – світоглядний, який включає в себе ідейну концепцію, етику ненасилля; 2 – практичний, який виробляє конкретний набір ненасильницьких дій, обов'язковий для всіх суспільно-політичних сил; 3 – праксеологічний, який пропонує різноманітні форми ненасильницького протесту, акції громадянської непокори, заклики, звернення та визначає рівень їхньої ефективності.